

KEMAL TAHİR'İN DEVLET ANA ROMANINDA KADIN İMGESİ

Mustafa Levent Dıraman

*“Hangi memlekette erkekler kadınların yardımını küçük
görmüşlerse o memleket mahvolmuştur.”*

Kemal Tahir

Giriş

Çalışmada Osmanlı Devleti'nin kuruluş dinamiklerinde kadının rolü, Kemal Tahir'in eseri olan “Devlet Ana” romanı öncülüğünde incelenmiştir. Devlet Ana romanı tarihsel gerçeklik anlayışıyla kaleme alınmış, “Bitinya ucundaki” aşiretin gelenek, görenek ve yaşamsal olaylarının anlatıldığı, beylikten imparatorluğa geçişteki zorlukların ve bu zorlukların nasıl aşıldığının işlendiği bir romandır. Çoğu okuyucu tarafından “başucu kitabı” olarak belirlenmesinin nedeni, bize tarihi köklerimizi hatırlatması ve gereken dersleri almamız gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Kemal Tahir, zor bir tarihsel dönemin yazarı, Devlet Ana ise zor bir dönemin tasviridir. Zor dönem, zorluklarla savaşıyor usta bir kalemde hayat bulmuştur.

Kadın, hayat sürecinde vazgeçilmez konumdadır. Devlet Ana romanı da Osmanlı'nın kuruluşundaki kadının rolünü, Bacıyan-ı Rum teşkilatının görevleri içinde anlatılır. Çünkü kadim Türk geleneklerinde kadın erkekle aynı haklara sahip, kız çocukları da erkek çocukları gibi değerlidir. Erkeklerin savaşa gittiği süreçte otağ, kadınlara emanettir. Bu durum Türk kadının savaşı özelliklerinin gelişmesini sağlamış, yaşadığı coğrafyanın zorluklarına karşı bir duruş sergilemesine neden olmuştur. Türk kadını kuvvetli bileğini, cesaretli yüreğiyle süslerken, kadınsal özellikleri olan analık, insaf, acıma, iyilik gibi özelliklerini de perçinlemişlerdir.

İyi ve kötü tarih boyunca savaşmış iki düalıtedir. Romanda Batı kötülük ve sinsi planlarıyla tasvir edilirken; Doğu sığınılacak liman, kurtarıcı ve iyiliğin kalesidir. Batı'nın temsilcisi olan Notus Gladys, Keşiş Benito ve Uranha kötülükleriyle anlatılırken, Osman Gazi, Orhan Gazi ve Mavro, Doğu'nun temsilcileridir. Doğu olarak tasvir edilen Osmanlı, misyonunu kadın ve er-

kekleriyle birlikte başarmıştır. Beylikten İmparatorluğa, İmparatorluktan Cumhuriyete ve günümüze gelişin şifrelerinin bu kodlarda gizli olduğu düşünülmektedir.

Devlet Ana Romanı ve Türk Düşüncesindeki Yeri

Romanlar, insanoğlunun günlük yaşantısı içindeki algı ve duygularından doğan, içerisinde gelenekten toplumsal cinsiyete kadar pek çok temayı barındıran, olan ya da olabilecek konuların işlendiği edebi türlerdir. Tarihi romanlar ise milletlerin ulusal şuurlarından doğmuş, yazarın hayal gücü ile süslenmiş, membağını o milletin kültürel dokusu içinden, alan nesirlerdir. Kemal Tahir'in Devlet Ana eseri, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundaki beylikten imparatorluğa geçiş sürecinin sancılarını anlatır. Devlet Ana eserinin bu kadar yücelmesinin nedeni, yazarın kalem üstatlığı, kullandığı dilin sadeliği, anlattığı dönemin tarihsel inşasındaki gerçeklik ve tarihsel bilincin ustaca sunumudur.

Kemal Tahir, romancı kimliğiyle tanınsa da Türk toplumunu bir sosyolog edasıyla incelemiş ve romanlarına yansıtmıştır. Tahir'in romanlarının ham maddesi Anadolu insanıdır. Türk insanını yaşadığı tarihsel çizgi içinde yaşadığı dönemin gerçekleriyle harmanlayarak romanlarında yaşatır. Yaşadığı dönemin tüm sıkıntılarına, kaygılarına, çatışmalarına inat Kemal Tahir romanları, Türk roman tarihinde adeta "Bozkırda bir çiçek" gibi açmıştır. Çünkü Cemil Meriç'in dediği gibi "ulu çamlar fırtınalı topraklarda yetişir."¹

1910 doğumlu olan Kemal Tahir'in çocukluğu seferberlik ve ardından savaş günlerinin sıkıntıları içinde geçmiştir. Asıl ismi "İsmail Kemalettin Demir'dir." Gençlik döneminde ise birinci Dünya Savaşı sonunda yıkılan bir Osmanlı Devleti vardır. Tahir'in edebiyatla ilişkisi şiir yoluyla başlar. Gençlik yıllarında Yahya Kemal hayranı olan Tahir'in bakış açısının oluşumunda Nazım Hikmet'in rolü büyüktür ve ondaki cevheri ilk keşfeden kişidir. Kemal Tahir, çeşitli dergilerde "İsmail Kemalettin ya da Cemalettin Mahir" takma adlarıyla şiirler ve yazılar yazar. Önce Kemalist, daha sonra Marksist çizgide yer alan Kemal Tahir, Sosyalizmin kendisi için en uygun durak olduğu kanaatine varır. İsmet Bozdağ' da bu tezi doğrular: "Çektiği bunca cefa, gördüğü bunca kahr, onu ne topluma ne de hatta kendisine karşı olanlara düşman etti. Benim anladığıma göre Kemal Tahir sosyalisttir ama Türk sosyalistidir."²

¹ Cengiz Yazoğlu, Kemal Tahir'in Düşünce Dünyasından (Notlarından Seçmeler) İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.31.

² İsmet Bozdağ Diyor ki; Dost Dergisi Kasım-Aralık, 1967, Sayı 37-28 Aktaran Ferit Güneri "Devlet Ana Kaynakçası Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999, s.79.

O, çalışmalarındaki konulara evvela bu gözle bakmıştır. “Kemal Tahir daha 20’li yaşlarında, 1930’lu yıllarda mevcut düzene muhalif bir aydın olarak sosyalizmi benimsemiştir.”³

Kemal Tahir, “Bir neslin yüz akıdır.”⁴ Kendi insanımızı yine kendi kaynaklarımıza yönelerek anlatır. Çünkü Kemal Tahir, “Sanatın sanat için değil, halk için olduğuna “inanır. Bu yüzden halk için, halka yazar. 1960’lı yıllardan itibaren Osmanlı tarihi ve toplum yapısını incelemeye uğraşan yazar, Osmanlı’nın kültürel, toplumsal ve siyasal mirasına sahip çıkmış, bu uğurda bir ömür harcamış,” yorulmayan bir savaşıdır”. Pek çok yazar tarafından “Marx kadar büyük bir düşünür, Dostoyevski kadar büyük bir yazar”⁵ olarak tanımlanır. Hatta pek çok eleştirmen tarafından da usta yazarın Türk Edebiyatı içindeki büyüklüğü “Shakspeare ile ölçülecek kadar başarılıdır.”⁶ Cemil Meriç, Kemal Tahir’i “romana haysiyet kazandıran, sosyolojiyi, ekonomi politigi edebiyata dâhil etmiş, kendi neslinin en kuvvetli kalemi” olarak görür.

Devlet Ana romanının en belirgin özelliği Doğu ve Batı çatışmasının ustaca işlenmesidir. Doğu ve Batı her döneminde birlikte ve birbirinden ayrı olamayan kutuplardır. Birinin varlığı, diğerinin yaşam sebebidir. Kemal Tahir’e göre “Doğulu insanla Batılı insan arasında dış benzerlikten başka hiçbir benzerlik yoktur. Birisi kuşsa diğeri balıktır.” Devlet Ana romanında Osman Gazi, Batılı insanı “Frenk adamı kuduz canavardır. Kahpedir, kıyıcıdır. Allah’ı maldır, dini imanı soymaktır. Irzı, namusu, acıması, sözü, yemini yoktur. Bunalırsa insan eti yer”⁷ diye tanımlar. Kemal Tahir, Batılı insan tipini “insan eti yiyen kravatlı yamyam”⁸ olarak görür. Bu tezini de Devlet Ana’da Osman Gazi’nin ağzından söyler. Çünkü Batı, geleceğini sömürü üzerine kurmuştur ve bunu yapabilmesindeki en büyük argüman ise emperyalizmdir. Bu Batı’nın, tanıdığı Doğu’yu yıkmak, ele geçirmek için kullandığı en kadim silahtır.” Türk toplumunun kendi şahsına münhasır bir kültürü, kendine özgü iklimi, yapısı, dokusu, gerçeği ve koşulları vardır. Türk toplum gerçeğini, Batı toplum gerçeğinin ürünü olan ve onun menfaatlerini kollayan Batı sosyolojisiyle açıklamak imkânı yoktur.”⁹ Kemal Tahir ile aynı minvalde birleşen Baykan

³ Ertan Eğribel, Kemal Tahir’in 40. Ölüm Yıldönümü Anısına: Küresel Kalpazanlık veya Zamanın Ruhu İçinde Yüzeysel Kalmak ve Küreselleşirken Taşralaşmak Karşısında Tarih Bilincinin Gereği Üzerine, Sosyologca Dergisi, Sayı 6 ,Temmuz- Aralık, 2013, s.109.

⁴ Yüksel Yıldırım, Kemal Tahir ve Osmanlılık, Doğu Kitabevi, 2019, İstanbul, s.11.

⁵ Yazoglu, Kemal Tahir’in Düşünce Dünyası, s.35.

⁶ Yazoglu, Kemal Tahir’in Düşünce Dünyası, s.37.

⁷ Kemal Tahir, Devlet Ana, İthaki Yayınları, İstanbul, 2017, s.184.

⁸ Yazoglu, Kemal Tahir’in Düşünce Dünyası, s.79.

⁹ Sezgin Kızılçelik, Baykan Sezerin Sosyoloji Anlayışı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008, s.13.

Sezer Hoca bu düaliteyi Doğu-Batı çatışması kuramıyla ele almakta Kemal Tahir'den aldığı düşün mirasını konuşturmuştur. Kemal Tahir, Türkiye'nin Batılılaşma isteğinin ve hedefinin yanlışlığına inanan bir yazardır. Ona göre aranan kan, milli tarihimize gizlidir. Osmanlı İmparatorluğunu "kolektif dehayla kurulmuş bir dünya imparatorluğu"¹⁰ olarak niteleyerek hayranlığının belirtir. Türk romanının 1945'lere kadar Batı kopyacılığı etkisinde geliştiğini düşünür. Bu kadar şanslı bir tarihe sahip olan Türk Milleti'nin romanın da bu etkiden kurtulması gerekliliğine inanır. En yakın dostlarından olan Halit Refiğ'e göre "O, Türk toplumunda bütünleşme arayan kolektif vicdanın temsilcisidir." Onun bu duruşu bütünleştiricidir. Kollektif bir bilince sahip Türk Milleti'nin aynı değerler etrafında birleşmesini arzular. Halit Refiğ arkadaşındaki bu şuuru bildiği için "her Türk vatanseverin Kemal Tahir ile iftihar etmesi gerektiğini"¹¹ vurgular. Refiğ'e göre Kemal Tahir'in bu içselliği Devlet Ana romanında devleşmiştir.

Kemal Tahir'in Devlet Ana romanını yazmasındaki en önemli mesaj devlet ve devletin devamlılığıdır. Devlet bilinciyle hareket eden Türk Milleti, Namık Kemal'inde dediği gibi "aşiretten cihangirane bir devlet çıkarmıştır." Üç kıtada 600 yıl boyunca hüküm sürebilen bir devletin alameti farikası bu bilinçte yatar. Yazdığı her roman bir bomba etkisi yapan yazar, "tarihsiz toplumların büyük sanatı olmaz" yorumuna inanan bir kalemidir. Pek çok değerli romanı olan yazarın mihenk taşı "Devlet Ana" romanıdır. Romanın kıymeti Türk ulusunu tarihin pasif bir aktörü olarak yorumlayanlara verdiği güçlü cevapta gizlidir. "Osmanlı'nın büyük bir devlet tecrübesi olduğunu, karşılaştığımız sorunlarda çözüm için kendi tarihimize dönüp bakmamız gerekliliğini vurgulamış, Osmanlılığı bir kaynak olarak sunmuştur. Kemal Tahir, kendisini 13 yıl hapis eden devlete karşı bir küskünlük duymamıştır."¹² Romanın yazıldığı 1967'den bu güne geçen 56 yılda Devlet Ana Romanı en çok okunan kitaplar listesinin başlarında yer almaktadır. Kemal Tahir, Türk romanının ne sağında ne solundadır. O tam merkezde, milli kültürün, milli şuurun ve milli tarihin kalbindedir. Onun romanlarında hayal dünyaları, ütopyalar yoktur. Onun romanlarında Türk insanının tarihsel gerçekliği ve milli şuur vardır. Devlet Ana romanı, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunun gerekliliklerini, Türkler'in vatan ve vatan toprağına verdiği değeri, gelenek ve göreneklerini nasıl korumaya çalıştıklarını, Türk kadınının kapsayıcı gücünü, güçler arası savaşları, denge politikasını ve yöneticinin Türkler için önemini anlatır.

¹⁰ Yazoğlu, Kemal Tahir'in Düşünce Dünyası, s.14.

¹¹ Halit Refiğ, Kemal Tahirle Birlikte, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015, s.47.

¹² Yüksel Yıldırım, Kemal Tahir ve Osmanlılık Doğu Kitabevi, İstanbul 2019, s.10-11.

Devlet Ana romanı, 1290 yılından itibaren yaklaşık on yıllık bir zaman diliminde geçen olayları işler. Osmanlı'da beylikten devlete geçiş sürecindeki iç ve dış baskıları anlatır. Çünkü Osman Bey, Moğol ve Bizans kadar kendi içlerindeki akıl oyunları ile da uğraşmaktadır. Devlet Ana gücünü tarihsel dokumuzun zenginliğinden alan, tarihsel anlatının yanında kültürel dokunun da işlendiği ve Doğu Batı çatışması üzerine kurulu bir romandır. Dönem, Anadolu'nun en karışık dönemidir. Bir yanda Moğol baskınları, diğer yanda Bizans ve ara bölgede beylikten devlete geçiş sürecindeki Kayı Boyu vardır. Dört tarafının kurtlarla sarılı olduğu bir coğrafyada Ertuğrul Bey'in yaktığı ateş, önce Osman sonra Orhan Bey ile devam eder. Romanın konusu gezgin Arap yazarlarının "Belde-i Safsaf", Bizanslıların "Tebizon" dedikleri Bitinya'da uç Beyi Ertuğrul'un kışlağı Söğüt'te geçmektedir. Devlet Ana'da sancılı bir dönem tasvir edilmektedir. Çünkü Selçuklu ve Bizans'ta düzen bozulmuş, ürün miktarı ve kalitesi azalmış Moğol baskısı günden güne kendisini hissettirmektedir. Bu durum Anadolu insanını maddi olarak sıkıntıya sokmaktadır. Çözüm, güçlü bir devlet ve siyasi oluşumunda gizlidir. Önce Ertuğrul Bey, ölümünden sonra da Osman Bey, bu durumun farkındadır.

Devlet Ana romanında Kemal Tahir, düaliteler üzerinden ilerler. Bu durum onun kurgusunu güçlendirmiş, olaylara iki cepheden de bakabilmemizi sağlamıştır. Doğuyu anlatırken karşılaştırmalı olarak Batıyı da anlatır. Roman altı bölümden oluşur: Kancık Vuruş, Uyandıran Işık, Dost Çelmesi, Fal, Derin Geçit, Kerimcan'ın yoludur. Romanın birinci bölümü olan "Kancık Vuruş"da Batı'yı Notus Gladys adlı bir Sen-Jan şövalyesi temsil eder. Notus Gladys, Napoli kralının gayri meşru çocuğudur. Notus Gladys, asilzade olduğunu söyleyerek Bizans tahtı için hak iddia etmektedir. Amacı çevredeki tekfurlardan bu konuda yardım almaktır. Osmanlı Beyliği'nin Bizans coğrafyasında yayılması, O bölgede yaşayan Bizanslılar için de yararlı olmaktadır. Çünkü Osmanlı Beyliği, garip ve masumların koruyuculuğunu da üstlenmiştir. Notus Gladys'un iş ortakçısı, İtalya'dan on beş gün önce geldiğini söyleyen kilise tarafından atılmış ve bir mağarada yaşayan Keşiş Benito'dur. Benito, yalancı ve düzenbazdır. İnsanlara kendini dindar gösterip itibar kazanmakta ve gelir elde etmektedir. Yanlarındaki üçüncü kişi ise paralı Türk askeri olarak tanıtılan Türkopol Uranha'dır. Gladys'un amacı Bitinya ucunda kendi beyliklerini kurmak ve Osman Bey'in buradaki planlarını bozmak ve Bizans'a Kral olmaktır. Planları için Keşiş Benito ve paralı asker Uranha'yı kullanmaktadır. Olay tarih boyunca hep aynıdır. Savaş meydanlarında cecurca savaşarak onurla ölmek yerine düşmanı arkadan vurmak ve Ertuğrul Bey'i alt ederek tarihe adını altın harflerle yazdırmak şövalyenin amacıdır. Ama Gladys "Türkler'in yiğitlerinin sayısı ev hesabına gelmediğini" bilmektedir.

Devlet Ana Romanında Kadın Kahramanlar

İnsanlığın başından beri “kadın” yaşam döngüsü içinde yeri dolduramaz bir konumdadır. Ailenin oluşumunda başat nokta kadındır. Tarihte birçok toplum, öncelikle kadına dolayısıyla aile yapısına önem vermedikleri için tarih sahnesinden yok olup gitmiştir. Kadın, Türk kültür tarihinde ve kurulan devletlerde eş, ana, yaren, sevgili, yoldaş, kardeş misyonuyla erkeğin yanında yer alan güçlü bireydir. Gücü doğasındaki kuvvetinden gelir. Türk kadını Türk tarihi boyunca en kritik kavşaklarda yer alan, devlet kuran, kurduran, aşkıyla terbiye eden, yay kaşları ve belik saçlarının merhamet, feraset, akıl ile süslediği bir karakter olarak karşımıza çıkar. Türk tarihi güçlü kadınların hikâyeleriyle doludur Devlet Ana romanının ismini aldığı Bacı Bey, güçlü bir Türk anasıdır. Gücü, yaşadığı toprakların kadim doğasından gelir. Anadolu toprağı, kadınıyla erkeğiyle pek çok yiğide ev sahipliği yapmıştır. Baş dumanlı dağları, verimli toprakları ve coşkun akan nehirleri korkusuz, gözü pek, dirayetli ve savaşçı kadınlar yetiştirmiştir.

Roman, Notus Gladys’un Mavro ve kız kardeşi Liya’nın işlettiği hana gelmesiyle başlar. Gladys, Liya’yı gördüğü ilk andan itibaren ona sahip olma hayali kuran ve bu uğurda Mavro’ya şövalyelik teklif edecek kadar onursuz bir askerdir. Ona göre kadının onuru, haysiyeti hiç önemli değildir. Çünkü yetiştirdiği coğrafyada öğrendiği üzere kadın değerli değildir.” Ortaçağ Avrupa’sının kadına bakışının temelinde “asli günahın faili” olarak kadın tanımlanmıştır. Kadınlar, Hz. Âdem’i günaha sevk eden Hz. Havva’nın temsilcileri olarak görülmüşlerdir. Hz. Havva şeytana aracılık ederek insanoğlunu büyük günaha sürüklemiştir. Tanrı itaatsiz olan bu varlıklar yüzünden insanoğluna nefret duymaktadır. Kadının doğurganlık özelliği, “Tanrının laneti” olarak görülmüştür. Kadın bu yüzden toplumun en aşağı tabakasına konumlandırılmış, hukuken hiçbir hakka sahip olamamıştır.¹³ Çalışmanın bu bölümünde Devlet Ana romanında merkezi önemdeki kadınlar ve yan önemdeki kadın tiplerinin roman içindeki rolleri incelenecektir:

Liya

Liya güzel bir genç kızdır. Ertuğrul Bey’in otağındaki Bacı Bey’in büyük oğlu Demircan’ın sözlüsüdür. Liya Hristiyan olduğu için kayınlı adayı Bacı Bey, onu istememektedir. Gladys, Liya’nın bir Müslümanla nişanlı olduğunu öğrenince hayrete düşer ve Mavroya sorar: -Nasıl veriyorsun ablanı Müslüman kâfirine? Mavro bu soruyu hiç duraklama-

¹³ Erhan Uçkun, “ Çağ Avrupasında Kadın Olmak”, Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi, 2017, s.1-18.

dan karşılar: -İyidir Demircan eniştem Buraların ünlü silahşorudur fazladan¹⁴ der. Mavro da tıpkı ablası gibi yaşadığı coğrafyaya uyum sağlamış ama Müslüman olmamıştır. Liya, yaşadığı toprakların geleneklerini benimsemiş bir kızdır. Bu tutumunun gelişmesinde nişanlısı Demircan'ın katkısı büyüktür. Liya, hanlarına gelen esirin ayaklarını yıkayacak kadar alçak gönüllü bir kızdır:

Liya üstündeki iş giyimlerini galiba bayramlıklarıyla değişmişti. Lâcivert kadifeden hırkası boydan boya sırma işlemeliydi. Mavi çizgili, ak ipekten eteği, kırmızı ponponlu çedik pabuçlarına kadar iniyordu. Uzun başörtüsünü, fesine sarık gibi dolayıp, bir ucunu omzundan arkasına atmıştı. Belki de "Ayaklarını yıkayacağım" sözü değil, bu kılık esiri ürküttü. —Sağol baci! Bırak oraya, yıkarım ben!.. —Oturun hadi... Soğumasın suyunuz... Şövalye Notus Gladys, bakakalmıştı. Liya, kocaman kara gözlerindeki derin acıma, kırmızı dudaklarındaki kibar gülümsemeyle tapılacak kadar güzeldi. Bu akıl almaz güzellik, ayak yıkamayı, bir halayık işi olmaktan çıkartıyor, çok soylu bir alçak-gönüllülük haline getiriyordu.¹⁵

Liya'nın yaşadığı yörede cavlaklar olarak bilinen ve kimse tarafından sevilmeyen gezgin bir grup hana gelir. Devlet Ana romanında "Marjinal sufiler" olarak karşımıza çıkan bu grup, o dönem Anadolu'da yaşayan Kalendarilerdir."¹⁶ —Uğurun çok olsun avrat! Gamin kasavetin yok olsun! -Buyrun... Yağımız balımız yoksa da bir kaşık çorbamız vardır. Atlas döşemiş yoksa yumuşak otumuz var! Cümlelerini kuran Liya Anadolu insanından devir aldığı misafirperverliği gösterir. Tevazu, alçakgönüllülük Anadolu insanının kültürel kodlarında vardır. Mevlana Celaleddini Rumi, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli bu hamurla yoğrulmuş ve insanların yol gösterenleridir. Anadolu insanı bu değerlerin ahlakıyla ahlaklaşmıştır. Liya, kimse tarafından sevilmeyen cavlaklara bile acıyan ve onlara yemek ikramında bulunmak isteyecek kadar iyi kalpli bir kızdır. Aslında gelin figürü olarak Bacı bey'e çok uygundur. Tek sorun Liya'nın Müslüman olmamasıdır. Dönemin Avrupalı zihniyetiyle yetişmiş Avrupalı Gladys'un kadına bakışı onursuzcadır. Kadını meta olarak görmekte bir beis görmez. Liya, Gladys'un tacizinden korunmak için odasına zorla giren şövalyeye zehirli olduğunu söylediği bıçakla karşı koyar. Demircan, Ertuğrul Bey'in atlarının bakıcısıdır. Liya'nın nişanlısıdır. Demircan, hasta olan Ertuğrul Bey'in iyileşip, Liya'yı gelin olarak kabul etmeyen annesini ikna etmesini ummaktadır. Çünkü Demircan, annesi Bacı Bey'in kararlılığını bilmekte ve dediğini yapmasından korkmaktadır.

¹⁴ Devlet Ana, s.18.

¹⁵ Devlet Ana, s.40

¹⁶ Mehmet Aça, Cavlakların Devlet Ana Romanındaki Yansımaları Üzerine Cilt 4, Sayı 6, s.1-10.

Bacı Bey (Devlet Hatun)

Romanın başında Mavro ve Gladys'un konuşmalarında Mavro, şövalyeye Türk toplumu ve kadınları hakkında şu bilgileri verir:

"İçlerinde ermişi var, dervışı var... Rum abdalları derler, Rum gazileri derler... Ertuğrul Bey'in savaşçısı ev hesabına gelmez. Savaşçı dervişlerin beşi, onu bir zaviyeye birikmiştir. Rum abdallarına geldi mi, dam, çadır tanımaz bunlar... Azrail'e el ense çekmiş gözü kara yiğitlerdir her biri. Karıları bile dövüşkendir Ertuğrul Beyin... Bunlara 'Rum Bacıları' derler. Demircan eniştemin anası Bacı Beydir bunların başkanı. Bunların töreleri hep din yayma üzerinedir. Anladın mı neden rızalık vermez Bacı Bey Demircan enişteme? Bunlar Hristiyanları tenhada tuttular mı, kılıcı kafalarında çevirip "imana gel yaa kâfir, bitiyorsun" demeden, geçemezler. Aslında bunlar dur durak bilmeyecek, kitaplarının kavlince, hiç at sırtından inmeyecek, boyuna seğirtecek."¹⁷

Bacı Bey, yaşadığı toplulukta ağırlığı olan, kendisine saygı duyulan, sözü dinlenen bir kadındır. Bu yüzden Bacıyan-ı Rum teşkilatının başı olmuş, yanına aldığı genç kızlara hem el, hem çadır işleri göstermekte aynı zamanda onları birer savaşçı olarak yetiştirmektedir. Bacı bey, namı diğer Devlet Ana, güçlü dirayetli bir Osmanlı kadınıdır. Ahilerin kadın teşkilatı olan Rum Bacıları'nın başkanıdır. Anadolu Bacıları teşkilatı, Ahi Evra'nın öncülüğünde, Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı'nın yanında örgütlenmiş bir hanım teşkilatıdır. "İrfani teşkilatın anaç yüzünün" temsilcileridir.

"Bacı bey, asla bir Hristiyan kızı oğluna gelin olarak almak istememektedir. Devlet Hatun uzun boylu, yiğit bir kadındır. Güçlü, dirayetli ve feraset sahibi olmasından dolayı da Ertuğrul Bey'den başkasını dinlemez olur. Ok atmadı, mızrak kullanmada, kılıç sallamada, binicilikte erkek savaşçılardan geri kalmayan ve kendisi gibi güçlü savaşçılar yetiştiren bir kadındır. Eşi Rüstem Pehlivan'ın ölümü sonrası daha da katılaştı, iki evladına babasızlıklarını hissettirmemeye çalışmıştır. Ölmüş olan eşi Rüstem Pehlivan, Ertuğrul Gazi'nin silahdaşı ve en yakın arkadaşıdır."¹⁸

Bacı Bey'in iki oğlu vardır. Büyük oğlu Demircan, Ertuğrul Gazi'nin savaşçılarından. Küçük oğlu ise dini eğitim alan bir gençtir. Bacı bey, oğlu Demircan'ın öldürülmesinden sonra, küçük oğlu Kerim Çelebi'ye zorlada olsa mollalık elbisesini çıkarıp savaşçı giysisini giydirir. Kardeşi öldürülen Mavro'yu sahiplenir. İntikam almak için gelen Karacabey tekfurunun kardeşinin kılıcının kabzasına şiddetle vurur. Erkeklerden önce davranmıştır. Bu hali ile cesur ve gözü pek bir kadın imajı çizer. Yazar, Bacı Bey nezdinde romana "Devlet Ana" adını vermiştir. Çünkü Türk anası duygusal zekâsı yüksek ama yeri geldiğinde rasyonel davranabilen bir karakterdedir.

¹⁷ Devlet Ana, s.30.

¹⁸ Devlet Ana, s.108.

“Rum bacılardan başkan seçildi seçileli, “Bacıbey” diye çağrılan Devlet Hatun, uzun boylu, geniş gövdesiyle sanki Söğüt’ü depreme vererek geliyordu. Körpeliğinde ne kadar yakıcı güzel olduğu, iri kara gözlerinden, çekme burundan, hiç örselenmemiş etli dudaklarından belliydi. Ok atmakta, mızrak savurmakta, kılıç tutmakta, binicilikte değme savaşıçılardan geri kalmaz, hele korkmazlıkta çoğunu yaya bırakırdı. Kocası Rüstem Pelvan’ın, İnegöl toprağına yapılan bir akında ölmesinden bu yana, büsbütün sertleşmiş, Ertuğrul Bey’den başkasını dinlemez olmuştu.”¹⁹

Bacı Bey, sadece kendi oğullarının değil, Söğütteki gençlerin annelik sorumluluğunu yüklenmiştir. Kerimcan ve Orhan Bey’de Bacı Bey’in terbiye edici tavrı için şöyle konuşurlar:

“Yeri cennet olsun, zamansız öldü baban... Bezdik yahu biz bu Bacı Bey’in elinden geçende beni tuttu, “Dönmezköy’ün gâvur papazına ‘Baba’ demişsin, bey kısmı, ağzından çıkana bilecek... Bir daha duyarsam bak neler olur!” diye azarladı. Babama da, Bilecik tekfuruna “kardeşim” dediğinden çıkmış...”²⁰

Bacı Bey yeri geldiğinde bey oğlunu azarlayacak kadar feraset sahibi bir kadındır. Söğüt’e analık yapmak gibi kutsal bir vazife üstlenmiştir. Devlet, Türk halklarının gözünde yönetici ile özdeş yapıda bir kurumdur. Devlete saygı, yöneticiye saygıdır. Bu yüzden devlet, “baba” gibi koruyucu, “anne” gibi şefkatlidir. Temeli kut inancına dayanan yapı Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda da kendini göstermiştir.

Notus Gladyus Demircan’ın çadırında Demircan ve Liya’nın birlikte görür. Gladyus’un kalbini korku bir öfke ve kıskançlık kaplayarak, Demircan’ı sırtından okla vurarak ölmüştür. Daha sonra, Liya’ya da tacizde bulunarak onu da öldürür. Ve sonra Ertuğrul Gazi’nin atlarını çalarlar. Demircan’ı vurdukları oklar Karaca Hisar tekfuruna aittir. Gladyus emeline kavuşmuş, kendisine teslim olmayan Liya’dan intikamını almış, Demircan’dan kurtulmuş ve suçu Karaca Hisar tekfurluğuna atmış, Ertuğrul Gazi’nin atlarını çalmıştır. Liya’nın ölüsünü de bir kilime sararak, Karacabey sınırına bırakır. Notus Gladyus’ün, Liya’yı sebepsiz bir şekilde öldürmesinin ardından, romanda Kemal Tahir, “Frenk’in deli kudurganlığıydı bu, hiçbir zaman önleyemediği, anlamsız kan dökme tutkusu...”²¹ tespitini yapar.

Bacı Bey, romana ismi verilen karakterdir. Devlet Ana eseri Bacı Bey’in nezdinde vuku bulur. Onun özellikleri devletle özdeşleştirilmiştir. “Bundan dolayı da, Kemal Tahir’in 1968’e kadar yazdığı, hatta bu tarihten sonra ya-

¹⁹ Devlet Ana, s.109.

²⁰ Devlet Ana, s.171.

²¹ Devlet Ana, s.83.

zacağı hiçbir romanında böyle bir kadın karaktere rastlanmamaktadır.²² Çünkü yazar, Bacı Bey'i toplumsal cinsiyet rolüyle romanında betimlemiştir.

Aslıhan

Aslıhan, Ertuğrul Gazinin demirci ustası Kaplan Bey'in kızıdır. Bacı Bey Annesi küçük yaşta ölen Aslıhan'ı kendi kızı gibi büyüttüştür. Kerimcan'ı içten içe seven Aslıhan sık sık Demircan'a sataşmaktadır:

“Aslıhan, saç örgülerini silkip kırmızı sıkmasının iyice belirttiği göğüslerini gererek meydan okur gibi bakıyordu. Söğüt'ün en güzel kızıydı. Kerim Çelebi “Lahavle” anlamına başını sallayarak alt dudağını dişledi. “Güzelliğine güzel ya, bu utanmazlık ne bela?” Orhan Bey kolunu tuttu: —Uymayalım bu saç uzunlara Kerim Ağa... Bakmayalım kusurlarına. —Vay Orhan Bey... Akıl saçta mı, bilmeyince beylik ne zooor! Kızlar bu kez ellerini dizlerine vurup çırpınarak gülmeye başlayınca. Kerim Çelebi uygun bir laf bulamamanın öfkesiyle tepindi: —Kız sen!.. Hey Allah... Bela mısın bu Söğüt'ün başına? Seni hiç mi terbiye etmedi anam olacak Bacı Bey'iniz? — Biz pala tutmuş savaşıtlarız, Bacı Bey'in yüzkarası Çelebi Kerim, bizim terbiyemize akli ermez molla takımının... Oturaklı laf aramaktasın ama aklından bulamazsın, kuşağındaki kitapta varsa, bilmem... —Kız beri bak... “Kitabı karıştırma” demedim mi? Kız ben...”²³ diye atışmaktadırlar.

Aşkın dili kişilere göre değişir. Aslıhan'da Kerim Çelebiyi hırpalayarak sevmektedir. Çünkü Kerim Çelebi, Aslıhan Hatun'un istediği gibi beli kılıçlı değil, eli kalemlidir. Aslıhan gözünü budaktan sakınmayan bildiğini söylemekten geri durmayan bir kızdır. Çünkü onu Bacı Bey yetiştirmiştir. Zaman zaman kendisini büyüten Bacı Bey'e de sitemkar konuşacak kadar tepkisini gösterebilen bir kızdır. Bacı Bey tarafından büyütüldüğü için Bacı Bey'in kırbacından korkmamaktadır:

—“Sen mollaya da varırsın ya, hani dileyip alan? Şimdi yanıldın Bacıbey! Silah ustası Kaplan Çavuş'un kızıyım ben, Tanrı tanık, beli kılıçlı olmayan, bizim eşliğimizi aşabilemez. Çünkü bizim soyumuzda, kılıç taşımayan erkek saymak yoktur. Aslıhan, son sözleri şakadan biraz çıkarmıştı. Ötekiler ürkek Bacı Bey'in kızıp köpürmesini bekledi. Bacıbey, karıların bekledikleri gibi kızmadı, tersine sert bakışlarından acımaya benzer bir yumuşaklık geçti. Kerim yüreksizliği mollalığa sapınca, bu edepsiz Aslıhan'ın ne kadar şaşırdığını, nasıl gizli gizli ağladığını biliyordu. “Savaşçı olmayana varmam” demişti bir kez, el kadar bebeyken... Hem inatçıydı, hem de sözünü geri yutmayacak

²² Hilal Doğan, “Kemal Tahir Romanlarında Kadın Kahramanlar” Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi 2008 s.110.

²³ Devlet Ana, s.157-158.

kadar onurlu... Bacı Bey, belli etmek istemiyor ama, seviyordu inadin her çeşidini... Karşısında, meydan okur gibi duran bu on beş yaşındaki güçlü kadının yanağını okşamamak için kendini zorlarken, kurtulmalık toplayan ayağı zincirli esirin köşeyi dönmesi imdadına yetişti. ²⁴Kerim, pek çok yaşıtı Türk genci gibi gayet iyi ok atan, kılıç kullanan bir gençtir. Onun neden abisi gibi bir silahşör olmadığına Söğüt anlam verememektedir. Bacı Bey bu konuda çok ağlamış “Ben molla oğul istemem ve de analık hakkımı bağışlamam”²⁵ diye direktmişti.”

Kerimi okuması konusunda Ertuğrul Gazi yüreklendirmiş, adeta Kerimcan’ın Bacı Bey’e karşı arkasında durmuştur: “İşi uzattın Bacı Bey ve de tadını kaçırdın. Bize okumuş da lazım” diyerek Bacı Bey’i yumuşatmıştı.”²⁶ Kerim’in savaşmak yerine okumayı seçmesi kendi tercihiydi ama abisinin ölümüyle üstlenmesi gereken durum değişmişti. Çünkü sırtından vurulmanın intikamının alınması gerekiyordu. Burada iş yine bu Türk anasına düşmüş, Kerim Çelebiyi Kerimcan’a dönüştürmek için emek edecekti...

Osmanlı kuruluş dönemi kadın figürü karşımıza hep yapıcı ve savaşçı özellikleriyle çıkar. Kuruluş döneminde kadının işi zordur. Zorlu bir coğrafyada doğal koşullarla savaşırken, ev işi yapmak, çocuk bakmak, kilim dokumak ve savaşçı özelliklerini korumakla mükelleftir. Belki de onu güçlü kılan yaşadığı bu özelliklerdir. Türk devlet geleneğinde kadın, her zaman yüce bir değerdedir. Gördüğü değer de onda merhamet duygusunu öne çıkarmıştır. Bir gün Bacı Bey, çeşme başındayken Yüzbaşı Kurt Ali Bey gelir. Aydın Menteşe Beyliğinden kurtulmak için kurtulmalık parası toplamaktadır:

“Zinciri elinde, biraz topallayarak, esir gözleri bakar kör gibi, hiçbir şey görmeden yaklaştı: —İyi kişiler! Savaşçı soyundanım. Deniz cenginde esir düştüm. Alnımdaki karayı silmek için dilenmekteyim! Vaktinde yetişemezsem, kefillerimin burunları, kulakları kesilecek... Parmakları doğranacak! Gözleri çıkarılacak! Bize acıyın, yardım edin! Aslıhan elini kuşağına atıp örme kesesini çıkardı. Aslıhan gümüşleri, Bacı Bey’e uzatarak çok yavaş sesle yalvardı: —Verelim şunları oh Bacı Bey. Veriverelim n’olur! Bacı Bey önce kızın eline, sonra yaşlı gözlerine baktı. Alt dudağı titredi. Gülümseyerek başındaki tasta sarkan beş yarım gümüşten birini kopardı. Bunlar rahmetli kocasının armağanından kalmış son gümüşlerdi. Ayrıca Rüstem Pehlivan ailesinin son ölüm kalım güveniydi. Kıyamet kopsa dokunmayacağı Söğüt’te bilindiğinden varlıklı yerin gelinleri de, hemen gümüşlerini yolmaya başladılar. Bacı Bey, esirin arkasından telaşla seslendi: —Söğüt bacılarından... Kusura bakma! Azımızı çoğa tut”²⁷

²⁴ Devlet Ana, s.197-199.

²⁵ Devlet Ana, s.187.

²⁶ Devlet Ana, s.161.

²⁷ Devlet Ana, s.200-201.

Söğüt'ün Bacı Bey'i o mağrur duruşunun altında iyi bir kalp, vicdanlı bir yürek taşımaktadır. Ama yaşadıkları dönem ve coğrafya onun bu halini sık sık göstermesine her zaman izin vermemekte üstlendiği analık vazifesi onu duygularıyla değil, akılla hareket etmeye zorlamaktadır.

Aslıhan, yine çeşme başında durduğu bir günde cavlaklardan Âdem Ejderhası adında bir cavlağın kendisine "gavur cariyе" ²⁸ dediğini duyar. Yanında Kerimcan da vardır. Kerimcan, sevdiği kıza böyle daranan cavlaktan babasının kamçısıyla intikam alır. Bacı Bey, hayatının en zor anını oğlu Demircan'ın cansız vücudu gelince yaşar. Demircan öldürülmüştür. Hem çıplaktır hem de sırtında Karacahisar okları vardır. Bacı Bey, o an hayatının en acı kararlarından birini verir ve çıplak olarak sırtından vurulan oğluna ağıt yaktırır:

"Köyün kadınları Demircan'ın ağıtını, parça parça düzenlemeye giriştiler:—Vay Demircan! —Anasının umudu Demircan! —Savaşlarda Oğuz'un alın akı... —Uğraşlarda beyinin dayanağı...—Bükülmez demir bilekli... Bacı bey birden dikilip sırasında en yiğit erkekleri sindiren kabadayı sesiyle ağıtçıları susturdu: —Kesin! Kes dedim, kees! Çıplak vurulmuşa ağıt yoktur bizde... Sırtından vurulana ağıt yoktur. Ağıtsız gidecek bu... Salt kanı aranacak bunun... Kendi kanı değil! Babasının kanı...—Çek camiye! Çek hadi! Kağnıyı tutarak yürümeye başladı. Akşam alacası, yüzünün çizgilerini, giyiminin renklerini silmiş, Bacı bey'i birden tanınmaz hale getirmişti." ²⁹Romandaki bu sahne Bacı Bey'in dirayetinin ilk örneğidir. O dağ gibi kadın dışarıdan dimdik durmaktadır ama kalbi evlat acısıyla yanmaktadır. "Kerim Çelebi, çekinerek bakar. Anasını, hiçbir zaman bu kadar güçlü, heybetli; bu kadar güçsüz, acınası görmemiştir. Nasıl ayakta kalabildiğini, neden çöküp dövünmediğini anlamaz, akıl almaz bir şeymiş gibi bundan korku duymaktadır." ³⁰

Bacı Bey, içinde yanan evlat acısının etkisiyle meydandaki davula vurmaya başlar."Bacı Bey, toplanma davulu yerine baskın var davulu vurduğunu ancak yorulunca anlar" ³¹ hızla eve gelir. Kalbi intikam ateşiyle doludur. Oğlu Kerim Çelebi'nin kitaplarını ve sazını ateşe atar, çaresizlikle taş kesilmiş oğlunun önüne dağ gibi dikilir:

-Bırakacaksın mollalığı bu geceden tezi yok! -Çenesiyle sedire koyduğu savaşçı giyimlerini gösterdi: Şunları giyeceksin! Ağa kılıcını takacaksın omzuna... Kerim Çelebi taş kesilmiştir. Annesi öfkeyle haykırır: —Ağın ölmeseydi, taş basardım yüreğime... "Başka oğlum yok benim" derdim. Mollalık geçti. "Kerim Çelebi değil bundan böyle senin adın, Kerimcan'sın bundan böyle...

²⁸ Devlet Ana, s.214-215.

²⁹ Devlet Ana, s.208.

³⁰ Devlet Ana, s.209-2010.

³¹ Devlet Ana, s.211-212.

Hadi Kerimcan, çıkar şu pisleri üstünden! —Olmaz ana... Hiç olmaz! Ayaklarını öpeyim oh Bacı Bey! Emek verdim bunca yıl. Şeyh Edebâli yanına alacak beni... Sultanoğullarının eline geçmez devlettir bu... Bacı Bey onları hiç kırbaçlamamış ama çocukları bir başka türlü ürkütmüş, sanki kırbaç tılsımlıymış, kendi başına yılan ısıklarıyla işlemeye başlayabilirmiş gibi yıldırımtı. Bacı Bey kırbaçı yere doğru hışımla silkerek birkaç kez şaklattı: —Soyun Kerimcan! Ya silahlanacaksın er gibi... Ya da burdan ölün çıkacak! Soyun dedim, yüreksiz! Bacı Bey gittikçe sakinleşiyor, kırbacın nasıl kullanılacağını gösterir gibi ölçülü aralıklarla hemen hemen hiç öfkesiz vuruyordu. Kerim yanağının kanamasına aldırmadan Demircan'ın eski savaşıçı urbalarını giydi, silahları kuşandı. Anasına artık acımıyordu, kızmıyordu da... Sanki okumayı hiç öğrenmemiş, ömründe kucağına saz almamıştı.”³²

Bacı Bey istediğini yapmış oğlu Kerim Çelebi'den Kerimcan adlı bir yiğit çıkarmıştır. Ne zaman oğlu Demircan'ın intikamı alınırsa içi o zaman soğuyacak olan bu Türk anası iki evladıyla da imtihan edilmektedir. Uçlarda ölüm normal bir şeydir ama sırtından vurularak ölmek, kısas gerektirip intikamı zorunlu kılmaktadır. Bu uğurda Bacı Bey, oğlunun ve Mavro'nun Aslıhan'ın babası Kaplan Çavuş'tan savaşıklık eğitimi almasını sağlamıştır. Bacı Bey, istekleri çok net ve inatçı bir kadındır. Yolun Kızıl Elmaya uzanacağını ayak seslerini hissetmiş ve evladının vatanı için ne yapması gerektiğinin farkında olarak eğitilmesini sağlamaya çalışmaktadır.

Kerimcan, mollalığı bıraktığı için çok üzgündür. Sebebi hayallerinden vazgeçmiş olmasıdır. Aslıhan Kerim'in bu haline çok üzülmektedir. Çünkü aşk kutsal bir duygudur. Aslı Han'da Bacı Bey gibi güçlü bir karakter olarak karşımıza çıkar: “Aslıhan ayrıntı getirdi. Tası dolandırırken Kerim'i gizlice süzdü. Ölüm acısının sarsıntısı geçmişti ama mollalığı bırakmanın kederi gözlerinde kalmıştı. Geçen akşam, “Kılıç mı ağır, kalem mi?” diye takılıp kızdırdığına pişman oldu. Erkek kısmı erkekliğin yüceliğini, demek ki, hiç bilemiyordu? Törenle giydiği Ahi sarığının ne kadar yaraştığını görmez mi adam? Yüreğini acıma kapladı. Belli bir şey, yepyeni savaşıçı kılığının içinde, tedirgindi bu Kerim, kederli dalgınlığı bundan ileri gelse gerekti.”³³

Bacı Bey, kılıcını nerede kaldırması nerede indirmesi gerektiğini bilen bir kadındır. Türk kültüründeki gelenekten gelen kadın erkek eşitliği çerçevesinde kılıcını çekmek için erkekten izin almamaktadır. Kadim geleneğin ona yüklediği misyona analık duyguları da eklenince karşımıza kabına sığmaz, dokunduğu yeri yakan bir kadın tipolojisi olarak Bacı Bey çıkmıştır:

“Filatıos kırbaçı bir daha kaldırmıştı ki, oğlunun, ırza geçme, kadın boğma lekesinden kurtulduğunu anlayan, bununla yeniden can bulan Bacı Bey,

³² Devlet Ana, s.225-227.

³³ Devlet Ana, s.348.

şimşek gibi çektiği eğri kılıcıyla şimşek gibi atılıp Filatyos'un kırbacını tutmak yerinden budayıverdi. Filatyos bir an şaşırmış, sonra, Bacı Bey'in kadın oluşundan yararlanıp hakareti üstüne hiç almamayı daha uygun bulmuştu."³⁴

Filatyos, Karacahisar tekfurunun kardeşidir. Daha önce böyle bir kadın hareketiyle karşılaşmamıştır. Başta çok bozulur ama Bacı Bey kadın olduğu için bir şey diyemez. Filyos, ilk defa bir Türk anasının fırtınalı yüreğiyle karşılaşmaktadır. Aynı dönem Orta Çağ Avrupası'nda kadına bakış olumsuzdur. Orta çağ Avrupası'nda kilisenin desteğiyle gelişen kadına bakış açısına göre kadın toplumun alt sınıflarında yer almaktadır. İslam ordularında kadınların da savaşa katıldıkları gözlemlenirken, Avrupa kadının onlara getireceği lanetten korktukları için kadınları orduya ve Haçlı Seferlerine almamışlardır.³⁵ Karacahisar tekfurunun kardeşi giderken sorgulamak amacıyla Mavro'yu da yanında götürmek ister:

"Mavro tepeden tırnağa titremiş, bunu Bacıbey yaralı yüreğinde duymuştu. Osman Bey, içinde bulundukları durumda, bir Karacahisar reâyâsına nasıl arka çıkabileceğini hızla düşünerek gözlerini Mavro'nun dehşetle açılmış bakışlarından kaçırdı. Filatyos alıp giderse çocuğun başına neler geleceğini bilmek için keramet sahibi olmak istemezdi. Bereket Bacıbey kestirip attı: —Oğlumun yerine oğul buldum! Vermem! -Birden kabadayılığı umutsuzluğa döndü. Yalvarır gibi ekledi: Kendi "Giderim" derse, o başka... —Gitmem, hayır! Öldürürler bunlar beni... Kırbaçladılar sabaha kadar. Verme beni, Devlet Ana!"³⁶

Bacı Bey, yine yiğitliğini analığını göstermiştir." Bırakma beni Devlet Ana"... Sözlerinin ardında Bacı Bey'in Ertuğrul Gazi'nin gücü gizlidir. Anaya ve devlete olan güven ve itimat saklıdır. Kanımızca romanın en kilit cümlelerinden biridir. Çünkü hayatta herkese güvenilmez. Anaya ve devlete güvenmek Bacı Beyin şahsında şekillenmiş, Osmanlı Devletinin kadim temelleri bu cümlede atılmıştır.

"Olanlara öfkelenen Filyatos'u gören Bacı Bey kumanda eder gibi bağırdı: —Ne güne durmaktasınız bacılar! Öldünüz mü? Söğüt'ün ünlü bacı takımı, birden kılıç çekip reislerinin yanına sıralandı. Savaşçı dervişlerin bir kısmı da, şakır şakır oklarını kuruyordu. Akçakoca, araya girip Osman Bey'in konuşmasını önledi ve ortamı sakinleştirdi. Filyatos, özüyle hiç değilse, görünürde onurunu kurtarmaktan başka çare olmadığını kestirmişti. Gülmeye çalıştı: —Dediğin gibi olsun Soylu Akçakoca! Bu topraklarda güvenilir adamsın! Sözün bizim için senettir! Allahaismarladık!"³⁷

³⁴ Devlet Ana, s.329.

³⁵ Muhittin Çeken, Tapınak Şövalyelerinde Kadın, Belleten Dergisi, Nisan 2023 cilt 87 Sayı 308 s. 31-32.

³⁶ Devlet Ana, s.335.

³⁷ Devlet Ana, s.336.

Osman Bey nal seslerinin duyulmaz olmasını bekledi ve Bacıbey'e gülümsedi: —Sağol Bacıbey, sağol Demircan'ın anası! Onurumuzu korudun!³⁸ Beylik olan Osmanlı büyük devlete emin adımlarla yürümektedir. Osman Bey, Bacı Bey'e çok saygı duyar. Bilecik ve Karaca Hisar'ı almak istemektedir ve Bacı Bey'den yardım alır. Bacı Bey, olayları hemen kavrayan ve ona göre şekil alabilen bir yapıdadır. Osman Bey, Bacı Bey'den Bacıyan-ı Rum'u toplayarak Dervend Boğazına gitmesini ister. Bacı Bey'in hareketi çok manidardır. Tıpkı Alpler gibi kollarını çapraz yapıp göğsüne koyar ve Osman Bey'in karşısında hürmetle eğilir. Osman Bey, bu hareketten çok etkilenir. Bu hal, Bacı Bey'in Al-i Osman'a ne kadar teslim olduğunun kanıtıdır. "Osman Bey, anası yerindeki Bacıbey tutup elini öpseydi ne bu kadar şaşırır, ne de bu kadar duygulanırdı. Bu selamda doğruca yüreğine dokunan erkekçe güven, hür bir insanın isteyerek bağlanması vardı."³⁹

Devlet Ana romanının dilsel özelliklerinin gelenekten beslendiği görülmektedir. Dede Korkut Hikâyelerindeki destan lezzetini hatırlatan bir üslubu vardır. Ertuğrul Gazi'nin ölümüyle Türkmen kadınların ağıtları, Kaşgarlı Mahmut'un Alp Er Tunga Destanındaki sağuya benzer. Çünkü ağıt, ebedi ayrılığın, verdiği ıstırapla dile gelen, yakılırken saç baş yolduran bir gelenektir. Kadınlar, Ertuğrul Gazi'nin ölümü üzerine acılarını bu şekilde dile getirirler. Bu kadınlardan biri de soğukkanlılığıyla bilinen Bacı Bey'dir. Ertuğrul Gazi vefat etmiş, beylik Osman Bey'e emanet edilmiştir. Osman Bey ve Alpleri canlarını vatan için hiçe sayacak kadar, vatan aşkıyla dolulardır. Ertuğrul Gazi'nin vefatında Bacı Bey çok ağlar. Çünkü Demircan için ağlayıp, ağıt yakıp, gözyaşı dökmemiştir:

"Bacıbey Demircan oğluna, gâvur kızından küs olduğu için, ağız tadıyla ağıt yakamamış, acısı yüreğinde düğümlü kalmıştı. Ertuğrul'u da, hem sever, hem sayardı. Can evinden çekip çıkardığı ağıt, öteki bacıları da hemen kavramıştı. Dövünerek ağlayan Bacıbey'in ardı sıra, sözleri, birbirlerinden alıp birbirlerine vererek dövünmeye giriştiler."⁴⁰

Balkız

Osman Bey, Balkızı, Balkız'da Osman Bey'i sevmektedir. Balkız, Osman Bey'e haber gönderir "Beni alsın gitsin, er gibi erse"⁴¹ der. Ama Osman Bey, Malhatunla evlidir. Orhan Bey'in annesi Malhun Hatundur. Babası Anadolu Selçuklu Veziri Ömer Abdülaziz Bey'dir. Balkız, Malhun Hatuna kuma gel-

³⁸ Devlet Ana, s.337.

³⁹ Devlet Ana, s.340.

⁴⁰ Devlet Ana, s.252.

⁴¹ Devlet Ana, s.298.

miştir. Aslıhan ve Kerim bu konuyu konuşurken Aslıhan “Bey kızıdır Malhun Hatun, öfkesinden geberse kuma içinde surat asmaz, ar eder, erkek aç dedirtmez kendine. Soyu lekelenir. Çünkü beye varan karı, üstüne kuma geleceğini göze alacak önceden”⁴² diyerek hâkim olan anlayışı dile getirir. Orhan Bey de “Anam kızabilemez bu işe. Nasıl utanmaz olmalı ki, ne demektir babamın Şeyh Edibaliye damat olması”⁴³ diyerek bu evliliği olumladığını belirtmiştir. Osman Bey, Balkız’ı ilk defa 14 yaşında daha sonra da defalarca istemiş ama Şeyh Edibali kızını vermemiştir. Yunus Emre’nin gördüğü rüya⁴⁴ üzerine Şeyh Edibali Balkız’ı Osman Bey’e verir. Kumalık kurumu bu dönemde de karışımıza çıkmaktadır:

Kerimcan, evin köşesine kadar hızlı hızlı yürüdü. Müjde ulaştırıp Osman Bey’in gözüne bir kat daha gireceğini düşünerek çok sevinmişti. Osman Bey’e gidip, “Gezgin ozan düşünüy görmüş, Şeyh Edebâli’nin Balkız’ı isteyeceksin” demek dile kolaydı. Düşündükçe pirelendi, pirelendikçe aklı karıştı, ürkmeye başladı. “Dur aman! Balkız kuma gelmekte, Orhan Bey’in anası Ömer Bey kızı Malhatun’un üstüne.. Olmaaaaz, hiç olmaz!”... Kapıdan çıkarsa, bir daha dönüp, “Ben bu işe karışmam!” demek sanki büsbütün imkânsızlaşacakmış gibi durdu. Şeyh kızı olmakla kumalık değişir mi? Hiç değişmez. Kızlar bize Orhan Bey’in anası... Bizi bunca seven Malhatun’a yazık değil mi?”⁴⁵

Balkız’ı önce Alişar Bey kendi için, ister ama Şeyh Edibali, Alişar Bey’i çok iyi tanıdığı için kızını vermez. Alişar Bey, Kâhyası Pervane Subaşı’yı Çudaroglu isimli bir eşkiyaya gönderip, Balkızı kaçırmak için yardım etmesini ister. Çudaroglu yanına Notus Gladys’ü ve Uranha’yı da alır fakat başarılı olamazlar. Osman Bey, Balkız adını kendi vermiştir.. Romanda Balkız’ın itaatkâr ve saygılı olmasının dışında fiziksel özelliklerine dair sadece “Edebâli’nin aslı Adanalı olduğundan ilk karısı Arap’tı. Belki de bu sebepten Balkız’ın iri kara gözlerinde aklı baştan alır bir derinlik, etli ağzında erken olgunlaşmış ateşli kadınlık vardı. Uzun boylu, ince belliydi.”⁴⁶ cümlesi geçmektedir.

Lotus (Nilüfer Hatun)

Bacıbey, Kerimcan’ı Aslıhanla evlendirir. Orhan Bey de Yarhisar Tekfuru Senyor Hrisantos’un kızı Lotus’ü Müslüman yapar, adını da Nilüfer olarak değiştirip onunla evlenir. Karşılaşmaları ilginçtir. Lotus ve sütanesi Keşiş

⁴² Devlet Ana, s.375.

⁴³ Devlet Ana, s.380.

⁴⁴ Devlet Ana, s.366.

⁴⁵ Devlet Ana, s.370.

⁴⁶ Devlet Ana, s. 175.

Benitoyu ziyarete giderler. Lotus'un atı ürkmüş, Lotus'u üzerinden atmış, Lotus suya düşmüş, ıslanmıştır:

"Orhan Bey alıcı gözüyle baktı biraz, uzun bir beğeni ıslığı öttürdü: —Büyümüşsün biz görmeyeli... Kocaman olmuşsun Lotüs Hanım. Yaman da güzelleşmişsin... Lotüs gözlerini yere eğince son sözü söylediğine pişman oldu. Düzeltecek bir laf arıyor, bulamıyordu. Çaresizlikle çevresine bakarken Karaduman gözüne ilişti. Suya battıkları için eğer de ıslanmıştı. Su dolu çizmelerinin içinde ayakları donuyordu" Orhan Bey, sağ yandaki dinleyicilerinin önünde analığı Bal Hâtun'ü görünce Lotüs'ü yanına götürdü: —Bak bakalım Bala Hatun! Biz bunu suda avladık. Giyimine aldanma! Masalların denizkızıdır bu! - Hoş geldiniz. Adınızdan mı çıkarmakta Orhan Bey denizkızlığını... Lotus, denizkızı mı demektir? Lotus, Balkız'ın taptaze güzelliğine daldığından soruyu anlayamamış, duyduğu utanç yüzünün güzelliğini kat kat artırmıştı.⁴⁷

Türkmenlerde din birliği olan kişilerle evlilik hakimdir. Liya, din değiştirmeyi istemediği için Demircan'la evlenememiştir. Ama Lotus, Müslüman olmayı kabul ettiği için Bacı Bey, bu evliliği olumlamıştır. Hem Osman Bey, hem Orhan Bey, hem de Kerim Can, istediği hatunları almışlardır.

Mavro ve Kerimcan, önce Keşis Benitoyu, sonra Notüs Gladysu sonra da Uranhayı öldürerek intikamlarını alırlar. Demircan'ın ve Liya'nın kanı yerde kalmamıştır Kerimcan'ın "canavarın mağarası "dediği yer Keşiş Benito'nun mağarasıdır. Kerimcan, bu mağarada bir sandukada çok değerli on kitap bulur. Kalile ve Dimle, Kabusname, Felekname, Siyasetname gibi kitaplar vardır. Annesinin en büyük korkusu iki gözü oğlunun tekrar kitaplara dalmasıdır ama Bacı Bey'in korktuğu olmuştur.

-Yanılmaktasın anacığım! Üstesinden gelemem savaşçılığın... Kılıca güç yettiremem! Dinle ki bir... At şunları ocağa Rüstem Pelvan'ın Kerimcan! -Kırbacı üst üste şaklatmıştı. Ucuyula kitapları gösteriyordu: "Ocağa" dedim! Atacak-sın! İstemem evimde molla avadanlığı, istemem! "Dep" dedim kansız Kerim, at şu pisleri... — Atmayınca Bacibey bir an şaşırdı, sonra kırbacı kaldırarak atıldı: -Vay ne demek!.. Kerim sıçrayıp anasının bileğine yapıştı, kırbacı, daha doğrusu, çocukluğundan kalan son korkuyu, kolayca çekip aldı. Yüzü değişmiş, rahmetli babası Rüstem Pelvan'ın çok kızdığı zamanlardaki halini almıştı: -Yumuşa Bacibey! Aslıhan, kaynanasını kapıya doğru yavaşça iterken fısıldadı: — Delirdi bu! Vay başımıza! Hiç uymayalım, o, oh Bacibey ana! Sen doğrusun ama, söz anlar mı erkek milleti? Aklına geleni işlemez mi? Bacibey sessiz sessiz ağlıyordu. İki hıçkırık arasında, dargın dargın söylendi: — Akli var da he mi, bu Kerim oğlumun şuncacık? Oğlunun adam olduğuna, babasının ocağını yakacağına, Bacibey ancak kırbacı elinden çekip karşısına dikilince inanmıştı, Aslıhan bunu sezemediğinden, sesindeki kasıntılı mutluluğun sebebini anla-

⁴⁷ Devlet Ana, s.715.

yamamıştı. Kadınlar çıkınca, Kerim Çelebi, kamçıyı atıp sedire oturdu rahatça, “Siyasetnâme”yi eline aldı...⁴⁸

Aslıhan’ın araya girmesi ana-oğul çatışmasını bitirmiştir. Bacıbey, bir köşede gözleri yaşlıyken, Aslıhan bu ağlamanın Kerimcan’ın saygısızlığına Bacı Beyin üzüldüğü için olduğuna yorar. Ancak Bacıbey, yıllar önce ölmüş olan eşi Rüstem Pelvan’ın yiğitliğinin Kerimcan’da tezahürünü gördüğü için göz-yaşı dökmektedir...

Devlet Ana Romanında Diğer Kadın Karakterler

Hayma Hatun, Ertuğrul Bey’in eşi ve üç oğlunun annesidir. Otağın annelik misyonunu üstlenmiştir. Romanda Ertuğrul Gazinin ölümünde karşımıza çıkar.

Romandaki diğer bir karakterde sürekli Dede Korkut Masalları anlatan Cinli Nefise’dir. Ağzının ölçüsü olmayan bir hanımdır. “Söğüt’ün en utanmaz kadını” olarak bilinmektedir. Bu ismi hak etmesinde açık hikâyeler anlatmasının payı büyüktür. O da Bacı Bey’in savaşçı hatunlarından. Dünder Alp’in kızıdır.

Hocana ise Eskişehir’de yaptığı büyülerle bilinmektedir. “Yılanı kamçı yapar ve de küp uçurur ünlü cadı karı”⁴⁹ diye tanınır. Alişar Bey, Balkızla evlenmek için Hocanaya büyü yaptırır. Ama büyüler tutmaz ve Balkız Osman Bey’le evlenir. Büyü geleneği bir Şaman âdetidir. Bu durum bize Kayı boyunun Şaman ritüellerinden kurtulamadığını göstermektedir.

Şirin, Aslıhan’ın arkadaşıdır. “Küçükken alınıp, müslüman edilmiştir.”⁵⁰ Bacı Bey ve diğer bacılarla birlikte, Bilecik Hisarı’nı fethetmeye giderler. Şirin’i hisardaki askerlerden birisi tarafından hançerleyerek öldürülür.

Gurgan Hatun Dünder Alp’in ilk eşidir. Yaşlı bir kadındır. Annesi Gürcü, babası Moğol komutanıdır. “İki metre boyu, gaga burnuyla, soyu tükenmiş yırtıcı bir kuş”⁵¹ gibidir. Kibirlidir. Her zaman Türkmenleri küçümsemektedir. Çünkü “dünyayı çırpıp iliklerine kadar soymuş Moğol ordusunun yüksek rütbeli subaylarından birisinin kızıdır.”⁵² Bu yüzden Osman Bey’in Balabancık diye hitap ettiği çocuğu Osman Beyin atına bile bindirmez.

Bilecik Hisarı’ndaki Kosti Çavuş’un beslemesi olan Popolina yaşı küçük aklı büyük bir kızıdır. Daha yaşı on beş olmasına rağmen nişanlısı Panayot’u, Kosti Çavuş ile aldatmaktadır.

⁴⁸ Devlet Ana, s. 1094.

⁴⁹ Devlet Ana, s.268.

⁵⁰ Devlet Ana, s.589.

⁵¹ Devlet Ana, s.681.

⁵² Devlet Ana, s. 682.

Artemis Ana ise Lotus'un sütannesi olan anaç bir kadındır. Orhan beyle haberleşmelerini sağlayan yardımcı bir karakterdir. Lotus'un Orhan Bey'le evlenmesini istemektedir. Lotus'a "Canıkımu" diye hitap etmektedir.

Aşçıana ise Şeyh Edebâli'nin aşevinde çalışan, ismiyle müsemma bir kadındır. Etrafında sağduyusuyla bilinir. "Aşçıana sözünü sakınmaz Türkmen karı-larındandı.Balkız'ı şuncacıktan kucağında büyütmüş, kazasına belasına bunca yıl kanat germiştı. Bu dünyada sevdiği, kızdığı her şey, Balkız'a göreydi."

Yahşi İmam'ın körpe karısı Çerkez'dir. Mavi gözlüdür ve Hocaya carıye olmuştur. "Hoca küçükten carıye alıp büyütmüş, gebe olduğunu öğrenince nikâhına almıştır."⁵³

Pakize Hayme ana'nın hizmetini gören bir kadındır.Eşi gazada ölmüştür. Ertuğrul Bey onu hafif hareketlerinden dolayı köye göndermiştir. "İri kıyım ve kudurgan bir kadındır."⁵⁴

Yusuf'un karısı'nın adı yazılmamıştır. Eşi yeni evliyen düzenlenen bir seferde ölmüş, o da Alişar Bey'in iş birlikçisi olan, kötü karakter Hophop kadıyla görüşmeye başlamıştır.

Deli Nazife, Dünder Alp'in ilk eşi olan Gurgan Hatun'un dul kalan kızıdır. Balaban adlı yetim ve öksüz çocuğu büyütmektedir.

Süt ana ise "Osman Bey'in süt annesidir."⁵⁵

Sonuç Yerine

Kemal Tahir, Devlet Ana romanıyla sadece Osmanlı gibi eşsiz bir devletin kuruluş aşamalarını anlatmaz. Onun asıl anlatmak istediği, halk ile devleti yönetenler arasındaki uyum ve itaattir. Devlet Ana romanı yazıldığı dönemde olumlu ya da olumsuz pek çok eleştiriye maruz kalsa da Türk roman tarihinden rakip kalemleri eze eze bir "Kemal Tahir" ve "Devlet Ana" romanı geçmiştir. Çünkü Kemal Tahir, kalıplar içine hapsedilmeye çalışılan Osmanlı'yı yeniden gün yüzüne çıkarmayı başarmış, tarihimizden utanılması gerektiğini düşünenlere kalemiyle cevap vermiştir.Türk roman tarihinde "Devlet Ana" romanının ayrıcalığı buradan gelmektedir. Devlet Ana romanında belirgin iki özellik vardır. Birincisi Notus Gladys ile anlatılmaya çalışılan Batı ve Osman Beyle ifade edilen Doğu'dur. Tahir'in amacı, Batı karşısında Doğu'yu haklı çıkarmak ya da Batı'nın niyetini aşikâr etmek değildir. O tarihsel perspektif içinde yorumladıklarını okuyucusunun bakış açısına bırakır. Kemal Tahir, Türk toplumunun gelecekte de kendi tarihsel bilinci ve ge-

⁵³ Devlet Ana, s. 192.

⁵⁴ Devlet Ana, s.584.

⁵⁵ Devlet Ana, s. 352.

lenekleriyle yola devam etmesini isteyen ve bu konuda gençlere yol gösteren bir yazardır. Genç dimağlarda şimşek gibi çakarken, ağızlarında da latif bir tat bırakmıştır. Kemal Tahir, bu noktada tarihsel bilgisini de konuşturarak önemli tesbitler yapmış, sosyolojik tahlillerini romanının içinde harmanlayarak sunmuştur. Romanın ikinci özelliği ise diğer romanlarında kullanmadığı şekilde kadın temasının farklı sunumudur. Devlet Ana romanında kadın teması toplumsal cinsiyet bağlamında anlatılmıştır. Roman Bacı Bey ekseninde döner. Bu yüzden adı önce başka türlü planlanmış, daha sonra yazar tarafından “Devlet Ana” olarak değiştirilmiştir.

Bacı Bey, yiğit, savaşçı, cesur Türkler’in anaç yüzüdür. Tahir, Bacı Bey karakterini kurgularken, Türkler’in kadına bakışını ve verdiği değeri de vurgular. Devlet Ana ve diğer karakterler güçlü kadınlardır. Bacıyan-ı Rum teşkilatının başı olan Bacı Bey, yaşadığı beylikte öğretici görevindedir. Otağdaki genç kız ve kadınlara “erlerine layık savaşçılar” olmayı öğretirken, otağın geçimini sağlamak için kilim dokumayı, ahaliyi doyurmak için aş pişirmeyi, el ve çadır işlerini yapmayı da öğretmektedir. Aslıhan Hatun ise Bacı Bey tarafından yetiştirilen diğer güçlü karakterdir ve Bacı Bey onu kendine gelin olarak almıştır. Balkız ve Malhun Hatun ise “bey eşi” olmaya layık hatunlardır ve konumlarının gereğini bilerek hareket ederler. Lotus ise Müslüman olduktan sonra Orhan Gazi ile evlenen Osman Bey’in gelinidir. Yan kadın karakterlerin ise en önemli özellikleri, Bacı Bey’den komut geldiği an savaşa hazır olmaları ve çok iyi kılıç kullanmalarıdır.

Devlet Ana romanının en etkili cümlesi Mavro’nun Bacı Bey’den yardım isteyerek “bırakma beni Devlet Ana” cümlesidir. Kemal Tahir, bu cümleyle adeta romanın özetini yapmıştır. Türklerdeki devletin ve ananın nasıl aynı karede birleştiğini gösterirken, devletin ana gibi koruyucu, baba gibi kuvvetli ve kerim olduğunun altını çizmiştir. Kadim Türk geleneğinde kadın değerlidir. Zamandaşı olan Avrupa’da kadın aşağılanıp, “Tanrının laneti” olarak görülüp cadı avlarında öldürülürken, Türklerde kadın elindeki kılıçla savaş meydanlarında, barış zamanı ise kurultay çadırlarında eşinin yanında yer almaktadır. Çünkü güçlü kadınlar güçlü topraklarda doğarlar.

Devlet Ana romanı kullanılan dilsel özellikleriyle de dikkat çekicidir. Yerel şivenin dikkatlice sunumu, Dede Korkut hikâyelerinden izler taşıması, ağıtların sagulara benzemesi Türk kültürünün yansımaları olarak karşımıza çıkar. Türk tarihi roman geleneği içinde Kemal Tahir’in “Devlet Ana” romanının ayrı bir yeri ve konumu vardır. Aşiretten devlete uzanan yazgıyı anlatan yazar ise okuyucularının gönlünde taht kurmuştur.

Kaynakça

- Aça, Mehmet. "Cavlakların Devlet Ana romanındaki Yansımaları Üzerine", Aydın Türk-
lük Bilgisi. 4/6 (2018): 1-1. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/582527>
- Çeken, Muhittin. "Tapınak Şovalyelerinde Kadın". Belleten Dergisi, 87/308 (2023): s.23-49.
<https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/3718/tur>
- Doğan, Hilal. "Kemal Tahir Romanlarında Kadın Kahramanlar". Yüksek Lisans Tezi, Sel-
çuk Üniversitesi, 2008.
- Eğribel, Ertan. Kemal Tahir'in 40. Ölüm Yıldönümü Anısına: "Küresel Kalpazanlık veya
Zamanın Ruhu İçinde Yüzeysel Kalmak ve Küreselleşirken Taşralaşmak Karşısında
Tarih Bilincinin Gereği Üzerine". Sosyologca Dergisi, Sayı 6, (2013):109 [https://sosyo-
logca.org/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=54375](https://sosyo-
logca.org/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=54375)
- Güneri, Ferit. "Devlet Ana Kaynakçası". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.
- Kızılçelik, Sezgin. Baykan Sezerin Sosyoloji Anlayışı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008.
- Refiğ, Halit. Kemal Tahirle Birlikte, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015.
- Tahir, Kemal. Devlet Ana, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007.
- Uçkun, Erkan. "Ortaçağ Avrupasında Kadın Olmak". Yüksek Lisans Tezi, Samsun 19 Ma-
yıs Üniversitesi, 2017.
- Yazoğlu, Cengiz. Kemal Tahir'in Düşünce Dünyasından (Notlarından Seçmeler) İstanbul
Büyükkşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Yıldırım, Yüksel. Kemal Tahir ve Osmanlılık, Doğu Kitabevi, 2019, İstanbul.
- Güneri, Ferit. "Devlet Ana Kaynakçası". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.